

Bilješke¹⁾.

Alapí, Komárom vármegye levéltárának középkori oklevelei (= Srednjevjekovne isprave iz arhiva komoranske županije). Komoran 1917. 160 str.

Ovaj zbornik (1276—1526.) jeste od interesa i za hrvatsku historiju. Od naročitoga su interesa one isprave, što se odnose na porodicu Sokolovečki: 1. Kralj Matijaš I. Korvin daruje 23. augusta 1466. u Zagrebu Ivanu Sokolovečkomu (Johannes Zokoloweczky dictus de Zokolowczy) „*possessiones Zokolowczy predictam, Wydowycha waz, Thwnowkczy, Glyna, Nowaczy, Popowczy et Gradina vocatas, omnes in comitatu Zagrabiensi et districtu de Crysthyche existentes et habitas*“; 2. Kralj Matijaš I. Korvin naređuje u Zagrebu 25. augusta 1466. kaptolu Zagrebačkom, da Ivana Sokolovečkoga uvede u vlast darovana posjeda; prisutni mogu da budu „*Johannes filius Marci Aythych de Bozetha vel Myxa Iwkowych de Pech seu Mychael Japrycza de Japra aut Benedictus Jakinowych de Gorycza seu Anthonius de Therdemyth de eadem sive Stephanus Benkowych de eadem*“; 3. Zagrebački kaptol potvrđuje ispravom od 1. oktobra 1467., da je Ivana Sokolovečkoga uveo u vlast darovana mu posjeda; kod čina bili su prisutni i susjedi njegovi: Bartholomeus de Zabantha, Blasius Hrazthykowith de eadem, Thomsa de Chawa, Georgius de eadem Chawa; Valentinus iudex de Kozthanycza, Laurentius de eadem, Georgius de Czaglyth et Stephanus de eadem Czaglyth;“ 4. Kralj Matijaš I. Korvin potvrđuje 22. septembra 1472. novom svečanom poveljom Ivanu Sokolovečkomu raniju svoju donaciju od 23. augusta 1466.

F. Š.

Baranyai, Zsigmond király ú. n. Sárkány rendje (= Tako zvani „Zmajev red“ kralja Žigmunda). Századok 1925/6., 561—591.

Ovom je veoma zanimljivom raspravom autor pokazao, kako je postanak poznata „Zmajskog bratstva“ kralja Žigmunda bio u vezi s idejom ženskoga nasljedstva na ugarsko-hrvatskom prijestolu. Autor donosi i puni tekst t. zv. utemeljiteljne isprave od 13. dec. 1408. u mađarskom prijevodu (lat. ap. Fejér, C D X, 11, 682—694, original u mađ. drž. arhivu u Budimpešti).

F. Š.

Bartonek, A magyar királyáavatáshoz (= Ugarsko kraljevsko posvećivanje). Századok 1923/24. 247—304.

U ovoj odličnoj raspravi prikazuje činovnik mađ. nar. muzeja, Dr. Bartonek, način biranja sredovjekovnih ugarsko-hrvatskih kraljeva i napose još tako zvani „ordo“ kod krunisanja. Rasprava je od značaja i za hrvatsku historiju.

F. Š.

¹⁾ Djela su poredana alfabetskim redom po imenima autora.

(Bárfai Szabó), Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez (= Zbornik isprava za historiju grofova Csáky 1229.—1818.). Budimpešta 1919.

U ovom zborniku ima više srednjovjekovnih podataka, interesantnih i za hrvatskoga historika. Naročito zaslužuju pažnju one isprave, u kojima se među crkvenim i državnim velikodostojanstvenicima, pominju hrvatski biskupi i banovi, dalje neke isprave o križevačkoj županiji (tako 1495: castrum Chakthornya in comitatu Crisiensi, danas Čaklovac nedaleko od Pakraca u požeškoj županiji). Najposlije treba paziti i na datiranje kraljevskih isprava zbog itinerarskih podataka. F. Š.

Bersa, Ricerche sulle origini della chiesa di S. Donato in Zara. Zadar 1922. str. 15 + slike 3.

Autor kuša, na temelju netočne historijske predočbe o prilikama u ranom Srednjem Vijeku i na temelju pogrešnih historijsko-umjetničkih dedukcija, bez uspjeha uzdrmati tradiciju, koja veže osnutak okrugle rano-srednjovjekovne crkve, danas zvane Sv. Donat, u Zadru, sa djelovanjem zadarskog biskupa Donata iz početka IX. vijeka.

Ljubo Karaman.

Bölskey, Capistranói szent János élete és kora (= Život i vrijeme Sv. Ivana Kapistranskoga), 3 svezke. Budimpešta 1923.—1924.

Na osnovu ne samo svih objelodanjenih izvora, već i upotrebom golema mnoštva arhivalija iz mnogobrojnih evropskih arhiva, te cjelokupne literature, napisao je Bölskey ovo odlično naučno djelo, koje se u nekim partijama dotiče i hrvatske historije. Naročito veoma je lijepo obrađena turska vojna, podsada Beograda 1456., poraz turski i smrt Sv. Ivana Kapistranskoga i Ivana Hunyada. F. Š.

Brusić, Otok Rab, s. l. et d.

Ilustrovan geografski, historijski i umjetnički pregled, s poučnim kratkim nacrtom rapske historije od rimskih vremena do 1918. Naročito ima nekih slika naučne vrijednosti, koje se u toj knjizi prvi puta vide. F. Š.

Cronia, L'enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente. Estratto dalla „Rivista Dalmatica“ Anno VI, VII, VIII. Zara, E. Schönfeld 1922/1925.

Privatni docenat na universitetu u Bologni i gimnazijski profesor u Zadru, Artur Cronia, napisao je studiju o glagoljici i o borbi za nju, a ističe se objektivnošću i odličnim poznavanjem cijeloga pitanja, kao i ogromne literature o svetoj braći Cirilu i Metodiju i o slovenskoj liturgiji. Ovo treba da istaknemo kad smo spomenuli, da je djelo štampano u Zadru, jer u poslijeratno vrijeme štampale su se svagdje mnoge stvari i od odličnih talijanskih naučnika, koje su se bavile našim stvarima i našim krajevima, a za koje nikako se ne može reći, da su pisane „sine ira et

studio“, kako treba da budu pisana naučna djela. Malu omašku u tom pogledu, na samom kraju knjige, ne možemo piscu upisati u grijeh. Gosp. Cronia obradio je u ovoj svojoj studiji prije svega misiju Cirila i Metodija u Moravskoj i borbe za slovensku liturgiju pa slovensko bogoslužje u Dalmaciji. U prvom se dijelu pisac napose bavi pismom pape Hadrijana II., koje da je papa 870. god. tobože upravio slovenskim knezovima Rastislavu, Svatopluku i Kocelu, te pitanjem, da li je to pismo autentično ili ne. On dolazi do zaključka, da ovo pismo nije autentično i da papa Hadrijan II. nije nikake koncesije dao za slovensku službu božju. Raspravljajući na široko o odnosu Sv. Metodija prema papi Ivanu VIII., i o njegovoj zabrani koju je izdao 879. godine, da se liturgija obavlja na slovenskom jeziku, a onda o dozvoli danoj u junu 880. god., kao i o svim polemikama o ovom posljednjem, pisac stavlja se na stranu Dümmlera, Ginzela, Voronova, Jagića, Račkoga, Legera i dr., koji su bili mišljenja, da je pismo autentično. Ali u pitanju bule pape Stjepana V., koji je 885. postao papa, pisac zastupa mišljenje protivno od Jagića, Hergenröthera, Račkoga, Markovića i Bretholza, koji misle, da je ova bula falsifikat. Wattenbach, Götz, Dümmler, a i drugi, izrazili su se za autentičnost poslije nego je P. Evald 1880. god. publikovao u „*Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*“ vol. V. jedan „*Commonitorium*“ pape Stjepana V. pod natpisom „*Die Papstbriefe der britischen Sammlung*“. Uz ove pristaje i Cronia. Govoreći o ovom prvom periodu radanja i borbe slovenske liturgije, Cronia kaže: „Kad bi se htjelo da dade historiji slovenske liturgije jasniji i realniji izgled u prvom njenom periodu, trebalo bi kazati, da je ona postajala usred dvomislenosti i neiskrenosti onih, koji su u njenom stvaranju učestvovali“. Razumije se da zbog i suviše malog broja onovremenih dokumenata, nije nikako moguće, da se ovo cijelo pitanje postavi na sasvim solidno stanovište, ali je sigurno, da se ono rađalo u vrijeme, kad je Rim trebao da svoj prestiž i svoju punu jurisdikciju u slovenskim krajevima na sjeveru Dunava sačuva i da Sv. Metodije nije mogao, da u ovo vrijeme borbe Rima i Carigrada bude sasvim ne samo u upravnim, nego i u liturgijskim pitanjima na strani Rima. Otuda i ona dvostruka igra, koju je Cronia sasvim tačno istakao.

U drugom dijelu svoje knjige pisac je punim poznavanjem obradio našu historiju, sasvim drugojačije od onih Talijana, koji prelaze preko svih historijskih fakata i sasvim netačno prikazuju cijeli period naše historije sve do dolaska Venecije. On se poslužio gotovo čitavom našom literaturom, koja se tim pitanjem bavi i koja obrađuje taj period. Razumije se da mu netačno prikazivanje ljudi, koji su — vrlo daleko od historijske nauke — htjeli da pišu historiju, daje samo mogućnosti, da ta prikazivanja zabaci kao neozbiljna. Osobitom simpatijom govori pisac o Grguru Ninskome: „Bijaše onda u Ninu biskup Grgur, čovjek radin, sposoban, energičan, štićen od vladara, ljubljen od naroda. On je dobro uočio korist, koju je imao od uvedenja slovenske liturgije njegov kler i njegov narod“. Cronia uzima bez daljega, da je dokazana autentičnost akata splitskoga sinoda iz 925. godine i na osnovi toga pravi svoje zaključke, koji se slažu s onim, što je do sada kod nas utvrđeno. To isto vrijedi i za zaključke splitskog sinoda 927. godine.

Rezimirajući možemo da kažemo, da je pisac s puno objektivnosti i spremne obradio sve ono, što se odnosi na slovensku službu božiju do

propasti hrvatske nacionalne dinastije. Nov h prinosa nije pisac iznio, a on to nije ni htio, ali je zato ipak mnoga pitanja dobro osvijetlio, a neka i bolje nego su dosada bila. Drugi je dio njegove knjige mnogo interesantniji od prvoga, upravo zbog toga, što je on manje obrađivan od prvoga i što je ovo prvi puta, što se s talijanske strane obrađuje ovaj dio ovako kritički i objektivno. Pisac obrađuje raširenje i uzdržavanje glagoljice na našem primorju i navodi sva mjesta u kojima se ona javljala i uzdržavala. Cronia je sakupio i sve moguće podatke, razbacane po pojedinim knjigama i brošurama, i sistematski ih uredio; on govori i o svim fazama glagoljske službe božije i rješenjima i uticajima papa i naših biskupa u tom pogledu. Tako isto bavi se on detaljno našom glagoljskom literaturom, izdanjima misala i sl. Treba napose da istaknemo, kako pisac govori o „*schlavettu*“. „Mala, ali artistična literatura dalmatinsko-dubrovačka na hrvatskom jeziku, koja se pojavila, raširila i utrula u sjeni talijanske literature, poče već rano da se bavi i crkvenim i religioznim djelima. . . . Ove crkvene knjige, pisane živim narodnim jezikom i latinskim pismenima, nazvane „šćaveti“, nametnuše se i počеше da istiskuju glagoljicu“. Osobito veliku krivicu za propadanje glagoljice pripisuje pisac „ubitačnom indiferentizmu i općem nehaju hrvatskoga klera . . . koji se u latinskim i talijanskim školama denacionalizovao i trovao svoju nacionalnu svijest, pa nije osjećao više snage, da pregara i da se bori za svoj stari privilegij, koji je umirao. Šta više, bilo je i biskupa, koji bijahu uvjereni, da čine djelo na čast Bogu i crkvi, kad su kadkad uspjeli da doprinesu uništenju glagoljice“. Iznev sve faze, kojima je prolazilo slovensko bogoslužje u hrvatskim stranama u svojoj glavnoj liniji i u pojedinim pa i najmanjim mjestima, dolazi pisac sve do naših dana i do glasovite enciklike pape Lava XIII. „*Grande munus*“. Ova enciklika, koja je tek docnije ograničena na samu barsku nadbiskupiju pismom apostolskog nuncija u Beču (Galimberti), izazvala je ogromnu literaturu i interes za slovensku službu božju. Pisac je sa puno nastojanja sve to pokupio, tako da nema važnijega članka, koji je u vezi s ovim pitanjem, a da ga nije citirao. Poslije toga prati pisac razvoj ovog pitanja sve do naših dana.

Grga Novak.

Dąbrowski, Władysław I. Jagiełńczyk na Węgrzech (1440—1444.).
Varšava 1923., 203. str. i 3 karte (bitka kod Varne).

Na osnovu goleme arhivske građe, naročito ugarske i poljske, i cjelokupne literature (računajući amo i madžarsku), profesor krakovskoga universiteta, Ivan Dąbrowski, izradio je ovu monografiju o vladanju Vladislava I. Jagelovića u Ugarskoj i Hrvatskoj. Osobito je važnost autor posvetio turskom ratu 1443.—1444. i bitci kod Varne, prikazavši naročito dobro i detaljno razloge katastrofe.

F. Š.

Dedek, Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Vol. III. Ostrogon 1924.,
779 str.

Ovo je nastavak djela, što ga je započeo izdavati pokojni († 1898.) ostrogonski kanonik Ferdo Knauz (vol. I. i II. 1874.—1882.). Ovaj treći svezak obuhvata građu između godina 1321. i 1349., a ima više isprava od interesa za hrvatsku historiju, naročito za srednjovjekovnu Slavoniju.

F. Š.

*

studio“, kako treba da budu pisana naučna djela. Malu omašku u tom pogledu, na samom kraju knjige, ne možemo piscu upisati u grijeh. Gosp. Cronia obradio je u ovoj svojoj studiji prije svega misiju Ćirila i Metodija u Moravskoj i borbe za slovensku liturgiju pa slovensko bogoslužje u Dalmaciji. U prvom se dijelu pisac napose bavi pismom pape Hadrijana II., koje da je papa 870. god. tobože upravio slovenskim knezovima Rastislavu, Svatopluku i Kocelu, te pitanjem, da li je to pismo autentično ili ne. On dolazi do zaključka, da ovo pismo nije autentično i da papa Hadrijan II. nije nikake koncesije dao za slovensku službu božju. Raspravljajući na široko o odnosu Sv. Metodija prema papi Ivanu VIII., i o njegovoj zabrani koju je izdao 879. godine, da se liturgija obavlja na slovenskom jeziku, a onda o dozvoli danoj u junu 880. god., kao i o svim polemikama o ovom posljednjem, pisac stavlja se na stranu Dümmlera, Ginzela, Voronova, Jagića, Račkoga, Legera i dr., koji su bili mišljenja, da je pismo autentično. Ali u pitanju bule pape Stjepana V., koji je 885. postao papa, pisac zastupa mišljenje protivno od Jagića, Hergenröthera, Račkoga, Markovića i Bretholza, koji misle, da je ova bula falsifikat. Wattenbach, Götz, Dümmler, a i drugi, izrazili su se za autentičnost poslije nego je P. Evald 1880. god. publikovao u „*Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*“ vol. V. jedan „*Commonitorium*“ pape Stjepana V. pod natpisom „*Die Papstbriefe der britischen Sammlung*“. Uz ove pristaje i Cronia. Govoreći o ovom prvom periodu radanja i borbe slovenske liturgije, Cronia kaže: „Kad bi se htjelo da dade historiji slovenske liturgije jasniji i realniji izgled u prvom njenom periodu, trebalo bi kazati, da je ona postajala usred dvomislenosti i neiskrenosti onih, koji su u njenom stvaranju učestvovali“. Razumije se da zbog i suviše malog broja onovremenih dokumenata, nije nikako moguće, da se ovo cijelo pitanje postavi na sasvim solidno stanovište, ali je sigurno, da se ono rađalo u vrijeme, kad je Rim trebao da svoj prestiž i svoju punu jurisdikciju u slovenskim krajevima na sjeveru Dunava sačuva i da Sv. Metodije nije mogao, da u ovo vrijeme borbe Rima i Carigrada bude sasvim ne samo u upravnim, nego i u liturgijskim pitanjima na strani Rima. Otuda i ona dvostruka igra, koju je Cronia sasvim tačno istakao.

U drugom dijelu svoje knjige pisac je punim poznavanjem obradio našu historiju, sasvim drugojačije od onih Talijana, koji prelaze preko svih historijskih fakata i sasvim netačno prikazuju cijeli period naše historije sve do dolaska Venecije. On se poslužio gotovo čitavom našom literaturom, koja se tim pitanjem bavi i koja obrađuje taj period. Razumije se da mu netačno prikazivanje ljudi, koji su — vrlo daleko od historijske nauke — htjeli da pišu historiju, daje samo mogućnosti, da ta prikazivanja zabaci kao neozbiljna. Osobito simpatijom govori pisac o Grguru Ninskome: „Bijaše onda u Ninu biskup Grgur, čovjek radin, sposoban, energičan, štićen od vladara, ljubljen od naroda. On je dobro uočio korist, koju je imao od uvođenja slovenske liturgije njegov kler i njegov narod“. Cronia uzima bez daljega, da je dokazana autentičnost akata splitskoga sinoda iz 925. godine i na osnovi toga pravi svoje zaključke, koji se slažu s onim, što je do sada kod nas utvrđeno. To isto vrijedi i za zaključke splitskog sinoda 927. godine.

Rezimirajući možemo da kažemo, da je pisac s puno objektivnosti i spremne obradio sve ono, što se odnosi na slovensku službu božju do

Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches. München 1924—1926.

Od ovoga važnoga djela izišao je i drugi sveščić, tako da regesta vizantijskih careva teku do 1204. Zasebnu seriju činit će regesta carigradskih patrijara. Mi ćemo se na ovu publikaciju napose još osvrnuti.

F. Š.

Duchesne, L'église au VIème siècle. Paris 1925, 664. str.

Predstojnik francuskoga instituta u Rimu, abbé Louis Duchesne, napisao je jamačno najkritičnije djelo o najstarijem vremenu kršćanske crkve, s natpisom „*Histoire ancienne de l'église*“. Djelo je zamišljeno u četiri svezka od smrti Isusove do smrti pape Grgura I. (30.—602.). Sam je autor izdao za života tri klasična toma (Paris 1911.), dok je četvrti tom nađen po njegovoj preranoj smrti († 1917.) u rukopisu, ali nedovršen, jer je dopirao samo do početka pontifikata Grgura I. (592.—602.). Sada je ovu ostavštinu redigovao i izdao pod gornjim naslovom H. Quentin. Zbog općih prilika u kršćanskoj crkvi u VI. vijeku, uoči dolaska Hrvata i Srba na jug, ovo je djelo i za nas od važnosti.

F. Š.

Fehér, Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten. Pečuh 1921. str. 190. (Keleti Szemle — Revue orientale XIX. No. 2).

U ovoj veoma instruktivnoj radnji dodiruju se na više mjesta i drevni hrvatsko-bugarski odnosi IX. i X. vijeka, a povrh toga još se dodiruju i najstariji hrvatsko-madžarski odnosi. Ima i nekih novih pogleda na tekst cara Konstantina Porf.

F. Š.

Fraknói, A magyar királyválasztások története (= Historija ugarskih izborâ kraljeva). Budimpešta 1921. 248 str.

U ovom je važnom djelu pokojni biskup Fraknói († 20. XI. 1924.) prikazao izbore ugarsko-hrvatskih kraljeva od Arpadovih vremena do izbora Ferdinanda IV. (1646.) i Leopolda I. (1655.). Djelo je izrađeno ne samo na osnovu štampanih izvora i literature, nego i na osnovu mnoštva arhivalija. Svakako zavređuje pažnju svakoga našega historika.

F. Š.

Házi, Sopron szabad királyi város története. Vol. I. Oklevelek (1162—1452). Sopron 1924.

Šopronski gradski arhivar Dr. Házi započeo je izdavanjem isprava grada Šoprona. Budući da naš historik treba da iz više razloga prati izdavanje isprava ugar. hrv. kraljeva i za Ugarsku, smatrao sam za nužno, da na ovo izdanje upozorim. Itinerarskih podataka, a tako i novih prinosa za hrvatske biskupe i banove, ima i u tom djelu.

F. Š.

Hóman, Magyar pénztörténet 1000—1325 (= Historija ugarskoga novčarstva od 1000—1325). Budimpešta 1916. 704 str.

Direktor peštanskoga nar. madž. muzeja i universitetski profesor Valentin Hóman, dao je ovim glomaznim djelom detaljnu sliku novčarstva u Ugarskoj i Hrvatskoj sa Slavonijom od god. 1000. do 1325. Najprije raspravlja o novcu uopće (kod Rimljana, u Karolinškoj državi, Njemačkoj, Engleskoj, Veneciji, Španjolskoj, Francuskoj) a onda prelazi na novčarstvo u Ugarskoj od vremena kralja Stjepana I. i dalje. Za nas je od najvećega interesa ono, što Hóman iznosi o banskom novcu (1255—1322) (str. 329—352), o kojem je dosada pisao u nas detaljnu studiju u „Glasniku muzeja za Bosnu i Hercegovinu“ 1897. Čiro Truhelka, a nešto i Karlo Nuber na istom mjestu. F. Š.

Jakić Živko, Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca. Dio I. Od najstarijih vremena do kraja XV. stoljeća. Zagreb 1926. Stranica 141 + slike 32 + historičke karte 4.

Spominjem ovaj školski udžbenik za niže razrede srednjih škola, jer je u njemu pohvalna novost brojnih slika starohrvatskih i uopće srednjovjekovnih spomenika. Treba samo ispraviti na str. 32: natpis pro duce Trepim(ero) ne znači nikako „za vladanja kneza Trpimira“, već „za kneza Trpimira (molite)“ ili slično. Ljubo Karaman.

Karácsonyi, Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711—ig (=Historija reda Sv. Franje u Ugarskoj do god. 1711.). Vol. I. Budimpešta 1923.

Iako se ovo djelo bavi u prvom redu radom franjevacu u Ugarskoj, ipak je od interesa i za hrvatskoga historika, naročito za srednjovječnu Slavoniju. U idućoj svesci autor će napose raspravljati o bosanskim franjevcima (Provincia Bosna Argentina), a onda i o bosansko-hrvatskim (Provincia Dalmatiae Croatiae). Mi ćemo se na taj dio, kad iziđe, napose osvrnuti. F. Š.

Karaman Ljubo, Zlatni nalaz na Trilju nedaleko od Sinja, u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku XLIV., Split 1921. str. 3.—20. i 1 tabla. — Bulić Frane i Karaman Ljubo, Crkvice sv. Petra u Priku kod Omiša i graditeljstvo ranijeg srednjeg vijeka u Vjesniku za arh. hist. dalm. XLVI. Split 1923. str. 10—40 sa 3 table. — Karaman Ljubo, L' architecture dalmate du haut moyen âge et Byzance, u Académie roumaine, Bulletin de la Section historique Bucarest XI. 1924. sa 6 slika. — Karaman Ljubo, Sarkofag Ivana Ravenjanina u Splitu i ranosrednjovječna pleterna ornamentika u Dalmaciji, u Starinaru Serija III. knjiga III. Beograd 1925. za g. 1924.—25. str. 43.—59. sa 2 slike. — Карамаман Љубо, Културни споменици на нашем Јадрану, и Алманаху Јадранске Сираже Београд 1925. стр.

129.—159. — Karaman Ljubo, Basrelief u splitskoj krstionici. Split 1925. Posebno izdanje „Bihaća, hrv. društva za istraživanje domaće povijesti“ u Splitu, preštampano iz *Vjesnika arh. hist. dalm.* XLVII.—XLVIII. g. 1924.—25. Prilog I. sa 28 stranica i 2 table. — Karaman Ljubo O značenju bas-relijefa u splitskoj krstionici, u *Zborniku kralja Tomislava*, Posebna djela Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, Zagreb 1925., XVII. str. 391.—419. i XCVIII—C sa 2 table. — Karaman Ljubo, O datiranju dvaju sredovječnih relijefa na Stolnoj Crkvi i zvoniku sv. Duje u Splitu, u *Strena Buliciana* Zagreb—Split 1924. str. 456.—466. sa 5 slika.

U prvom gore pomenutom članku objelodanio sam bogat ženski nakit od zlata s novcem vizantijskoga cara Konstantina V. Kopronima (741.—775.), nađen u jednome starohrvatskom grobu u Trilju nedaleko od Sinja. Uz to sam nadovezao općenita razmatranja o značenju i podrijetlu tako zvane barbarske zlatarije ranoga Srednjeg Vijeka uopće, a posebice u našim stranama.

Člankom o crkvi Sv. Petra, za koji je Bulić napisao uvodne podatke o historiji te crkvice, htio sam, u krupnim potezima, iznijeti razmatranja, koja su me navela, da u starohrvatskim malim presvođenim crkvicama slobodnih oblika gledam osobit lokalni sloj spomenikâ, različiti i neodvisan od zapadnoevropske monumentalne arhitekture bazikalnoga tipa; sloja, kojega su osobine u prvom redu izazvane primitivnim umijećem majstorâ, sitnim dimenzijama građevina i pomanjkanjem jačih uticaja sa strane. Slična razmatranja iznio sam pred kongres vizantologâ u Bukureštu g. 1924. naglasujući, u vezi sa svrhom kongresa, neispravnost dosadašnjega mišljenja o navodno vizantinskom karakteru spomenutih crkvice (isporedi također *Bulićev* članak u *Strzygowski's Festschrift: Das Kirchlein Sv. Petar in Priko bei Omiš*, str. 137.—145. sa 3 table, za koji sam dao historijsko-umjetničke paralele i Vasićevu kritiku nazora o „sitnoj“ starohrvatskoj arhitekturi u Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. IV. Београд 1925. str. 105.—116 sa 1 tablom).

Članku o sarkofagu Ivana Ravenjanina bila je svrha, da utvrdi historijsku egzistenciju prvoga biskupa u Splitu, Ivana Ravenjanina, koncem VIII. stoljeća i to dokazom, da je baš taj biskup sahranjen u sarkofagu, koji se čuva u splitskoj krstionici; dokazivanje je bazirano na detaljnom ispitivanju podrijetla, razvoja i pojave pleterne plastike u nas, koja prati starohrvatske građevine.

Članak u Almanaku „Jadranske Straže“ promašio je, zbog vrlo brojnih krupnih štamparskih grešaka i pomanjkanja ilustracija, namijenjeni mu cilj, da dade našoj široj publici sintetički prikaz značenja i karaktera umjetnosti starohrvatskog perioda u Dalmaciji. Članak prikazuje odjelito: graditeljstvo (male crkvice slobodnih forama); pleternu plastiku; kovinske predmete u stilu Seobe Naroda; rad Benediktovaca (ranu romaniku); slikarstvo (benediktovske minijature).

U *Strena Buliciana* donio sam datiranje dvaju, inače ne osobito važnih, romaničkih relijefa u Splitu, kao metodološki primjer podrobnoga i kompleksnoga ispitivanja, koje mora da prethodi utvrđivanju datuma svakoga spomenika, i to na ustuk uobičajene a nemetodičke prakse, da

se spomenici datiraju na temelju samo jednoga ili drugoga neznatnoga detalja.

Na kamenici za krštenje u splitskoj krstionici jest barelijef sa slikom okrunjena vladara na prijestolu u stilu pleterne plastike, za koji se prepiralo, predstavlja li Krista u slavi ili svjetovnog vladara. Člankom, koji je odštampan u Vjesniku arh. hist. dalm. nastojao sam dokazati, da je to, po ikonografskim kriterijima, svjetovni vladar; šta više, po obliku krune a argumentacijom *per exclusionem*, mora da je to baš jedan hrvatski kralj, vjerojatno iz XI. vijeka.

U prerađenom pak članku, koji je izišao u *Zborniku Akademije*, nastojao sam istaknuti zasebno značenje, što ga dobiva splitski barelijef i oblik vladareve krune na njemu, uslijed nepouzdanosti izvora i vijesti, iz kojih se je dosada crpalo uvjerenje u pitanjima u vezi s hrvatskom kraljevskom krunom. Rezultat članka je moje uvjerenje, da oblik krune okrunjena vladara na barelijefu, koji vrlo slični obliku krunâ franačkih vladara, okrunjenih od rimskoga pape u drugoj polovici IX. vijeka, a koji oblik krune kasnije posvema i posvugdje nestaje, govori, bar dok se ne iznesu protivni historijski dokazi, u prilog pretpostavke, da su hrvatski vladari nedaleko od pomenutoga vremena, dakle još u prvoj polovici X. vijeka (Tomislav), uveli u nas krunu, koju su primili ili koju su sami sebi uzeli, oslanjajući se na Rim i na Zapad Evrope.

Ljubo Karaman.

Катић Ловро, Хрватски исторички споменици око Сплита и Книна, у *Алманаху Јадранске Страже* за г. 1926. Београд стр. 160—172.

Kratak, informativan prikaz starohrvatskih spomenika oko Splita i Knina; u glavnom tačan, iako ponešto prilagođen patriotskim tendencijama „Jadranske Straže“.

Lj. K.

Колендић Петар, Стихови на поваљском натпису из XII. вијека, у *Јужној Србији*, октобар-децембар, Скопље 1924. Бр. 46 и 47. Стр. 921—924.

U splitskom Arheološkom Muzeju čuva se nadvratnik s ćirilskim natpisom iz crkve sv. Ivana u Poveljima na Braču, iz konca XII. vijeka, a s imenom kneza Brečka. O tom natpisu, koji je, najprije slabo pročitao Cicarelli, a po tom ispravnije Rački, Radić i Corović, Kolendić izriče mišljenje, da je sastavljen u metričkim stihovima po uzoru vizantijskih dvanaesteraca.

Ljubo Karaman.

Kostrenčić, Vinodolski zakon. *Rad Jugoslav. Akad.* knj. 227. Zagreb 1923, 110—230 (i zasebno).

Ovom je učenom raspravom profesor zagrebačkoga universiteta Dr. Marko Kostrenčić donio iscrpivu ocjenu važnoga „Vinodolskoga zakona“ (od god. 1288.) i s historijskoga i s pravnoga gledišta. Nije propuštena ni diplomatska strana, jer je „Vinodolski zakon“ redigovan u formi isprave.

F. Š.

Kretschmayr, Geschichte von Venedig. Zweiter Band. Die Blüte. Gotha 1920 (= *Allgemeine Staatengeschichte* I, 35).

Poslije prvoga sveska (izišao još 1905.) štampan je i ovaj drugi, koji obuhvata vrijeme od 1205. do 1516. Djelo je od značaja za hrvatsku historiju, iako mu autor, bečki univ. profesor Heinrich Kretschmayr, ne pokazuje u prikazivanju hrvatsko-mletačkih odnosa uvijek punu spremu pa ni objektivnost, na koju smo već navikli kod stranih pisaca, jer vazda stoje pod jakim uticajem talijanske historiografije, a o hrvatskoj zemlji, narodu, historiji i vrelima (dabome, zbog nepoznavanja jezika) imaju redovito tek veoma čedno znanje. Svakako su u tom djelu, kao i u prvog knjizi, lijepo i temeljito izrađene tek kulturne mletačke prilike Srednjega Vijeka.

Ferdo Šišić.

Leib, Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI siècle. Rapports religieux des Latins et des Gréco-Russes sous le pontificat d'Urbain II (1088—1099). Paris 1924.

Ovo omašno djelo Isusovca Bernarda Leiba od velikoga je interesa i za naše historike, iako u njemu nema direktne veze s našom prošlošću.
F. Š.

Marguliés, Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung. *Archiv f. slav. Philologie* vol. 40 (1926), 197—222.

Privatni docentat Münchenskoga universiteta Dr. Alfons Marguliés daje u ovoj zanimljivoj radnji sliku razmještaja jugoslovenskih jezika i njihovih dialekata na podlozi historijskih podataka. Radnja je od interesa ne samo za filologe, nego i za historike. Naročitu pažnju zavređuje raspravljanje autorovo o nekadašnjem raširenju čakavštine do Vrbasa na istok, a do Neretve na jugu.
F. Š.

Miskolczy István, Nápolyi László (= Ladislav Napuljski). „*Századok*“ 1921/22. str. 330—350, 499—523.

Ovo je detaljno izrađena monografija o vladanju kralja Ladislava Napuljskoga (1386—1414), sina Karla II. (Dračkoga), koji je krunjen u Zadru (1403.) ugar.-hrv. kraljem, a onda prodao svoja kraljevska prava na Dalmaciju Veneciji (1409.). Rasprava izrađena je na osnovu svih pristupnih izvora (naročito napuljskoga držav. arhiva) i cjelokupne literature lijepom metodičkom spremom i dobrim poznavanjem predmeta.
F. Š.

Miskolczy István, Magyarország az Anjouk korában (= Ugarska u vrijeme Anžuvina). Budimpešta 1923. (Zbirka „*Szent István Könyvek*“ br. 9). 176 str.

Vrlo dobar pregled političke i kulturne historije Ugarske i Hrvatske u vrijeme Anžuvina (1300—1395), u kojem su upotrebiti svi rezultati nauke i iskorišteni svi objelodanjeni izvori.
F. Š.

Nagy Gyula, Codex dipl. hungaricus Andegavensis. Vol. VII. (1. jan. 1358. — 31. marta 1359.). Budimpešta 1920.

Poslije poduže stanke izišao je sedmi svezak zbornika isprava Anžuvinskoga vremena, što ga izdaje madž. akademija nauka u redakciji Julija Nagya od Tašnada. Kao i ranije sveske, tako je i ovaj od interesa za hrvatskoga historika, a to samo s tim više, što isprave iz ovoga sveska nisu preštampane u Smičiklasovom zborniku. F. Š.

Niederle, Manuel de l'antiquité slave. Tome I: L'histoire. Paris 1923.
Нидерле, Быть и культура древнихъ Славянъ. Авторизованное издание съ введениемъ и дополнениями автора и предисловіемъ академика А. П. Кондакова пригатовиль къ печати С. Н. Кондаковъ. Prag 1924.

Profesor praškoga universiteta, Lubor Niederle, izdaje još od godine 1902. klasično djelo „Slovanské starožitnosti“, i to podijeljeno u dvije osobite skupine. Prvu skupinu čini najdrevnija politička historija sviju Slovena, i ta je nedavno dovršena. U toj skupini prvi tom (podijeljen u dva sveska) prikazuje najdrevniju historiju svih Slovena u pradomovini (Prag 1902—1904, dobrza ima da iziđe novo izdanje), drugi (podijeljen u dva sveska) prikazuje najstariju historiju Južnih Slovena (Prag 1906. do 1910), treći najstariju historiju Zapadnih Slovena (Prag 1919), a četvrti najstariju historiju Istočnih Slovena (Prag 1925). Paralelno s ovom prvom skupinom izlazi i druga skupina, koja raspravlja o najstarijoj kulturnoj historiji svih Slovena na kraju poganskoga doba, a ta skupina nije još potpuno dovršena. Natpis joj je: *Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní*. Od ove skupine raspravlja prvi dio (podijeljen u dva sveska) o tjelesnom životu starih Slovena i o haljinama i ostalim kućevnim potrebama (Prag 1911—1913), drugi (podijeljen u dva sveska, ali izišao je samo jedan svezak) o slovenskoj mitologiji (Prag 1916 ima i drugo izdanje 1924), pa treći (podijeljen u dva sveska) o ekonomiji i obrtu starih Slovena, kao i o trgovini, vojništvu i umjetnosti (Prag 1921—1925). Drugi svezak drugoga dijela prikazivat će pravni život starih Slovena, a ima da ga napiše profesor praškoga universiteta Dr. Karlo Kadlec; knjiga još nije izišla, a njome biti će potpuno dovršeno ovo klasično djelo slovenske nauke i marljivosti.

Zbog golemosti sama djela, pa i zbog toga, što je češki jezik manje poznat među zapadnim neslovenskim narodima, slovenski je institut (Institut d'études slaves) u Parizu došao na zgodnu misao, da rezultate Niederlove saopći u kraćoj knjizi na francuskom jeziku. Tako je prof. Niederle sam priredio gore pomenuto francusko izdanje, od kojega je dosada izišao političko-historijski dio, dok će drugi, kulturno-historijski, izići doskora. Bilo bi zaista od velike koristi i potrebe, da se kod nas priredi hrvatsko-srpski prijevod ovoga francuskoga izdanja.

Međutim priredili su u Pragu tamo boraveći Rusi ruski izvadak kulturnoga dijela Niederlova djela. Taj posao obavio je S. N. Kondakov, ali tako, da je sam Niederle prije štampe pomno pregledao njegov posao.

Iako prof. Karlo Kadlec nije još objelodanio svoju staroslovensku pravnu historiju u sklopu Niederlova djela, ipak je izišla njegovim trudom

takova knjiga, koja nam u prvi mah može da dobro posluži. To je knjiga Dr. Karlo Kadlec, Prvobitno slovensko pravo pre X века. Preveo и допунио Проф. Др. Ф. Тарановски. Београд 1924, 132 стр. Овај је текст превод из полјскога, и то Кадлечевих чланака одштампаних у „Полјској Енциклопедији“ slavistike, што је издаје полјска академија наука у Кракову (том IV, sv. 2.).

F. Š.

Novak Grga, Hvar. Beograd 1924. 240 str.

Ovo je ilustrovan nacrt političke i kulturne historije ostrva Hvara s naročitim obzirom na varoš Hvar, i to od najstarijih (prehistorijskih) vremena do 1918. Naročitu pažnju zavređuje partija, što obrađuje mletačko vladanje (1420—1797), koja je obrađena poglavito na osnovu arhivalne građe. S nekim autorovim nazorima od IX. do XIV. vijeka ne bih se mogao složiti, ali ističem, da je knjiga inače dobra i korisna.

F. Š.

Novak Viktor, Analiza razvoda zemalja manastira Sv. Benedikta u Splitu (sa dvije table). Split 1926. (Prilog „Vjesniku“ za arh. i hist. Dalmacije).

Glavna je svrha ove radnje, da donese nov dokaz autorovom ranijem mišljenju, da su poznate isprave kraljeva Dmitra Zvonimira (1078) i Stjepana II (1089) falsifikati, učinjeni oko g. 1200, a ne originali, kako se to još nedavno mislilo. Mi ćemo se na ovu radnju još napose obazrijeti.

F. Š.

Peisker, Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes (Blätter für Heimatkunde 1926, Graz, Nr. 7/8, str. 49.—57.).

Poznati češki naučenjak, Ivan Peisker, donosi u ovoj raspravi veoma važan i zanimljiv nov prinos poganskom vjerovanju starih Slovena (u daljoj konzekvenciji i Hrvata i Srba) o svjetlom i tamnom božanstvu. On ih u toj studiji pokazuje kod ponekih naziva planina, poglavito u Češkoj i u slovenačkim krajevima. Takih analogija jamačno ima dosta i kod Hrvata i Srba. Upozorujem na taj prinos Peiskerov naše folkloriste i mitologe.

F. Š.

Perojević Marko, Natpis Ljubimira tepdžije i crkva Sv. Petra od Klobučca, u *Strena Buliciana* Zagreb—Split 1924. str. 571.—576. s jednom slikom.

Perojević dokazuje, da je natpis Ljubimira tepdžije iz XI. vijeka, koji je danas uzidan na crkvi Sv. Nikole u donjokaštelanskom polju blizu željezničke stanice Kaštel Staroga, pripadao najprije crkvi posvećenoj Sv. Petru, koju je podigao taj hrvatski dvorski dostojanstvenik. Netočno je samo to, što Perojević hoće, da je već Ljubimir tepdžija uz crkvicu podigao i samostan, docnije zvan „od Klobučca“, koji moramo još da tražimo u donjokaštelanskom polju. Jer prvo: samostan Sv. Petra „od Klobučca“ osnovan je (vrlo vjerovatno uz raniju crkvicu Sv. Petra Ljubi-

mira tepdžije) tek u drugoj polovici XII. vijeka (*Cod. dipl. II*, br. 325. g. 1189. Petrus monachus . . . habito consio omnium *fundatorum*); a drugo: samostan Sv. Petra bio je jamačno na onom mjestu, koje se danas zove „Miri“, a gdje se nalaze ranoromaničke ruševine različitih zgrada, koje su proizvoljno prikazane kao tobože starohrvatski kneževski dvori IX. vijeka.

Ljubo Karaman.

Pirchegger, *Geschichte der Steiermark. Erster Band bis 1283.* Gotha 1920. (Allgemeine Staatengeschichte. Dritte Abteilung: Deutsche Landesgeschichten. Zwölftes Werk).

Profesor gradačkoga universiteta, Hans Pirchegger, napisao je ovo djelo na osnovu svih kolikih izvora i cjelokupne literature, pače služi se i slovenačkom. Iako je duh i smjer ovoga djela njemački, ono ipak zavređuje punu našu pažnju, a to samo s tim više, što je i historija hrvatskoga naroda češće bila u tješnjim vezama sa susjednom Štajerskom. Mi ćemo i dalje sveske popratiti s interesom.

F. Š.

Radojčić, *Rajićeva hrvatska istorija. Rad Jugoslav. Akad. knj. 222,* 75—113.

Prof. ljubljanskoga universiteta i naš suradnik, Dr. Nikola Radojčić, prikazuje u ovoj odličnoj radnji, kako je i uz pomoć kojih izvora izradio Jovan Rajić u svome poznatome djelu onu partiju, koja se bavi hrvatskom historijom. U zasebnoj napomeni rješava i pitanje autorstva poznata djela *Illyricum vetus et novum* (Požun 1746), koje je izišlo pod imenom Du Cange Du Fresna. Radojčić je dokazao, da je autor one originalne partije (koja nije bila preštampana iz Du Cange-a) Ivan Tomko Szászky (Saski).

F. Š.

Reissig, *A jeruzálemi Szent János lovagrend Magyarországon. Vol. I.* Budimpešta 1925. 286 str.

Ovo je u prvom redu historija vranskoga priorata do XVI. v., za koju je autor upotrebio ne samo sve štampom objelodanjene izvore i literaturu (među ostalim djelima i Kukuljevićevu poznatu raspravu „Priorat vranski sa vitezima templarima i hospitalcima Sv. Ivana u Hrvatskoj“, odštampanoj u „*Radu*“ Jugoslav. Akad. vol. 81 i 82), nego i mnoge arhivalne podatke. Radnja je od velike koristi i za hrvatsku historiografiju.

F. Š.

Santeramo, *Codice diplomatico Barlettano. Vol. I.* Barletta 1924.

Golema naučna vrijednost južnotalijanskoga „*Codice diplomatico Barese*“, od kojega je dosada izišlo devet svezaka, i to za hrvatsku i srpsku historiju od IX. do XII. vijeka, dovoljno je poznata i istaknuta. Uticaj naime južnoitalski, gdje su se od IX. do XII. vijeka širila dva vizantijska temata, kalabriški i „longibardski“ (Apulija s Barijem kao središtem), bio je na našu obalu u ono vrijeme upravo dominantan — jer treba dobro

pripaziti na krupni fakat, da je uticaj mletački na našu obalu začeo tek od XV. vijeka pa dalje — i to ne samo politički, zbog identične veze s vizantijskim carstvom, nego i vjerski — tako je biskup Kotorski bio sufragani Barijskoga nadbiskupa u XI, XII i XIII vijeku — pa jezični i diplomatski. Naročito je od interesa ovaj posljednji uticaj, jer već poslije kratka studija dolazimo do rezultata, da su isprave dalmatinskih gradova jednake onima u južnoj Italiji, ne samo po kancelarijskim formama, nego i po jezičnim.

Zato su zbornici isprava onih strana za nas od velikoga interesa i treba ih pratiti. Već pomenutom „*Codice diplomatico Barese*“ pridružio se sada „*Codice diplomatico Barlettano*“. Ovaj prvi izišli tom obuhvata isprave od 1062. do 1309. (142 komada). Za nas su od interesa lična imena — koja se odzivaju i na našoj obali — i dodani „*Vocabolario di voci barbare, specialmente basso-latine e basso-greche*“.

F. Š.

Schlumberger, Un empereur byzantin au dixième siècle. Nicéphore Phocas. Nouvelle édition. Paris. 1923.

Schlumberger, L' épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Jean Tzimiscès. Les jeunes années de Basile II. le Tueur de Bulgares (969—989) Nouvelle édition. Paris 1924.

Schlumberger. L' épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Seconde partie. Basile II. le Tueur de Bulgares. Nouvelle édition. Paris 1925.

Schlumberger, L' épopée byzantine à la fin du dixième siècle. Troisième partie. Les Porphyrogénètes Zoë et Théodora (1025—1057). Nouvelle édition. Paris 1925.

Poznata ova klasična djela francuskoga vizantinologa Gustava Schlumbergera, koja su ugledala svjetlost prvi puta u Parizu između 1890. i 1905., snabdjevena mnogobrojnim ilustracijama naučne vrijednosti, već su davno rasprodana (naročito prvo djelo o caru Nikeforu Foki) i dosegla su u prodi, koliko ih se može naći, ogromne cijene. Sada je sam autor priredio novo, tekstualno potpuno identično izdanje sa starim, samo su otpale sve ilustracije, pa i vanjska je oprema mnogo čednija. Time je omogućeno našim bibliotekama i pojedinim interesentima, da uz razmjerno nisku cijenu nabave ovo važno naučno djelo, koje je toliko tijesno povezano i s hrvatskom i srpskom historijom, naročito XI. vijeka.

F. Š.

Schmid Heinrich Felix, Die Burgbezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation (= *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* hrgb. von Erdmann Hanisch. N. F. II, 2, str. 81.—132.) Breslau 1926.

Profesor gradačkoga universiteta, H. F. Schmid, raspravlja u ovoj odličnoj raspravi na osnovi cjelokupne slavenske literature o postanku slavenskih župa i tvrdih gradova u njima. Južnim Slovenima bavi se na str. 86.—91. Raduje nas, da se njemačka nauka sve više interesuje za našu historiju, jer smo uvjereni, da će njen čisto naučni kriticism kod nas blagotvorno djelovati.

F. Š.

Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalters. Vol. I. Paderborn 1924.

Od ovoga važnoga djela, kojim treba i naš historik da se upozna, izišao je dosada tek prvi svezak; on svršava smrću Karla Vel. († 814.). Mi ćemo pozorno slijediti dalje izlaženje i onda se na njih osvrnuti. F. Š.

Selem, *Tomaso Arcidiacono e la storia medievale di Spalato. La „Rivista Dalmatica“ anno VIII., fasc. III.—IV., luglio 1926.,* Zara, E. Schönfeld.

U svesci zadarske revije „*La Rivista dalmatica*“, koja je izašla prilikom hiljadugodišnjice splitskog sinoda, izašla je i opsežna studija o Tomi arhidakonu, koju je napisao profesor zadarske gimnazije Alessandro Selem.

Selemova studija o Tomi arhidakonu svakako je kao literarna stvar uspjela. On je dao krasan i potpun prikaz jednoga velikoga čovjeka, borca za autonomiju i latinstvo Splita. Život Tome prikazan je ovdje vanredno sugestivno i čitalac dobiva o njemu punu i pravu sliku, kakove dosada nije dao nijedan pisac Tomina života. G. Selem je uspješno iznio mladost Tominu i njegov odgoj i mi smo mu zahvalni, što je našao pravi izvor, odakle u Tome toliki žar za latinstvom i nastojanje, da svoj rodni grad učini sličnim ili, ako je moguće, ravnim talijanskim gradovima. Iznesavši već radnjom Viktora Novaka utvrđeni fakat, da je u Splitu još u vrijeme hrvatskih narodnih vladara postojala škola, u kojoj su se spremali ljudi za svećeničko zvanje i davalo im se poduku u pisanju, pisac konstatuje, da je i Toma prve svoje nauke primio u toj školi. Poslije toga Toma je — po Selemovu mišljenju — učio u universitetu u Bologni, gdje je svršio pravne nauke i osposobio se za notara.

Što se tiče izvora za Tominu historiju, pisac se povodi za onim, što je od drugih već ranije utvrđeno, ističući, kako je ranije bilo i u Splitu pisanih dokumenata i kronika, koje je Toma imao pred očima, kad sam kaže, da u svom djelu iznosi „*partim scripta, partim relata, partim opinionem sequentes*“. Govoreći o Tominom boravku na universitetu u Bologni i o uticajima tadašnje talijanske kulture na njega, g. Selem vrlo dobro ističe fakat, da je na Tomu mnogo djelovala i propovijed Sv. Franje Asiškoga, koju je on u Bologni na dan Uzašašća Bogorodice 1922. god. slušao i o kojoj on onako simpatično u svojoj knjizi piše. Šta više, pisac misli, da je Toma u Bologni slušao i teološke nauke, koje su ondje predavali upravo franjevci i dominikovci.

Boravak u Bologni nije samo ostavio u Tominoj duši nezaboravni odjek govora asiškoga sveca, nego je on jamačno uticao i na drugi način na mladoga Dalmatinca. Taj boravak nije samo dovršio juridičko i literarno vaspitanje mladoga klerika, nego je on učinio, da u njemu sazre onaj pogled na svijet i na stvari, kojim će on gledati kroz cio život. Papstvo, koje je malo godina prije toga došlo do apogea svoje moralne i političke snage, za vremena Inokentija III., skupljajući narode oko sebe da obrani nezavisnost i slobodu crkve, i koje je sada konstantno i energično provodilo reformu klera i protiv nastalih jeresi borilo se sa oduševljenjem, pa cijelo ono novo proljeće religioznoga života, podstaknuto od novih crkvenih redova — sve je to ostavilo u Tominom karakteru neizbrisiv utisak i ucijepilo u njemu one neoborive principe moralnoga i građanskoga života, koje će on ubrzo ispoljiti u svojoj otačbini. Iz Bologne vraćao se Toma u Split kao čovjek u svakom pogledu izrađen.

Poslije toga opisuje pisac vrlo plastično Tomin život u Splitu i njegove prve borbe sa arhiepiskopom Guncelom. Ta je borba započela zbog Tominih reformatorskih naziranja u pogledu života klera. Guncel i splitski kler naime živjeli su na način, koji je bio vrlo daleko od onoga života, što su ga novi reformatori htjeli da imaju. U toj borbi, koja je svršila tek posredovanjem pape, pobrao je Toma prve uspjehe upravo zbog toga, što su oni, koji su u toj stvari posljednji rješavali, papa i njegov delegat kardinal Oton, bili pristalice i propagatori novoga načina života klera i odlučni protivnici onih, koji su još starim raskošnim životom živjeli. Nema sumnje da je Toma arhidakon onaj, koji je iznio u Splitu ideju, da se više ne uzimaju knezovi od različitih susjednih velikaša, nego da se uzme „*potestas*“ (načelnik) iz Italije. Razlog koji je Toma za ovaj svoj predlog navodio, bio je sasvim ispravan. Susjedni su knezovi naime u svojim neprestanim borbama uvlačili u njih i sam Split, koji je od toga stradao i zbog toga, što su se u njemu formirale razne partije, a koje su se onda među sobom strahovito mrzile i gložile. Sjem toga ti knezovi i nisu skoro nikada sami stanovali u Splitu i nisu mogli da svojim ličnim uticajem, ugledom i snagom riješe razne sporove, koji su često svršavali tučnjavama i ubijstvima. Te su knezove Splitsani, a i drugi gradovi uzimali upravo zbog toga, da ih u potrebi brane od bilo čijeg presizanja, a nisu im se nametali. Pisac sasvim krivo prikazuje ovu stvar. „Od početka novoga stoljeća — kaže pisac — Split je, kao i drugi dalmatinski gradovi, koji su priznavali vlast ugarskih kraljeva . . . morao da se prilagodi silom prilika, da podnosi jaram hrvatskih feudalaca, koji su bili u njihovu zaleđu i koji su dugi niz godina bili na čelu njegove municipalne uprave. Dakle se i na ovoj obali, samo u obrnutom razmjeru, opetuje drama talijanskoga života na Poluostrvu (Italiji): na jednoj je strani slobodni municipij, koji upire sve svoje sile da sačuva svoja privilegija i svoja municipalna prava, potpomognut moralnom snagom svojih tradicija i auktoritetom crkve, koja čuva kulturu i podržava latinstvo; na drugoj su strani feudalna gospoda, koja pripadaju stranom osvajalačkom narodu i sprečavaju slobodni municipalni razvoj i pomoću brutalne sile zauzimaju najviše službe u komuni i nastoje da uguše duh nezavisnosti. Ali dok na Poluostrvu građani slobodnih municipija tjeraju iz svojih kaštela njemačke barone i primoravaju ih da žive unutar gradskih bedema, u Dalmaciji slavenska feudalna gospoda nastoje, da protegnu svoju vlast nad latinskim gradovima na obali i uspijevaju, da se nametnu pod maskom „knezova“, uprkos sad više a sad manje jakoj oporbi građana. Bijahu dakle ovdje dvije razne rase prinuđene, da žive na istom terenu, sa težnjama i instinktima ne samo različitim, nego i suprotnim“.

Ovo Selemovo prikazivanje, ma koliko ono bilo privlačivo za one koji bi želili da je stvar tako tekla, nije nimalo ne samo tačno, nego je ono protivno historijskoj istini. Nisu hrvatska gospoda išla zatim da osvajaju gradove, nego su ih gradovi dobrovoljno birali. To, što je bilo i takih, koji su željeli da budu birani i zbog toga stvarali u ovim gradovima svoje partije, to je sasvim drugo. Sjem toga pisac ne prikazuje stvar kako je bila, kad govori o samim Latinima u to vrijeme u Splitu. Istina jest, da je u to vrijeme bilo u Splitu i dosta Latina, ali oni ne samo da nisu bili svi, nego razmjerno malen broj. Ta i sam pisac spominje kanonika Desu i plemića Dragu, čiste i prave Splitsane, koji kao

izaslanici splitskoga kaptola idu papi Inokentiju IV., da dobiju potvrdu izbora svoja novog arhiepiskopa Ivana. A sigurno ni Drago ni Desa nisu latinska imena. Tih je Slovena (Hrvata) bilo u Splitu još od vremena razorenja Salone i oni su neprestano dolazili u Split i u njemu se naseljavali, oni su bili u uskim porodičnim vezama sa starijim stanovnicima Splita, tako da je u vrijeme, kad raspoložemo tačnim i sigurnim podacima za život u Splitu, a to je samo malo vremena poslije pisanja Tomina, naime u XIV. stoljeću, splitsko stanovništvo skoro sasvim slovensko (hrvatsko). Brojni sačuvani spisi iz XIV. stoljeća u tom nas apsolutno tačno upućuju, a nije poznata nikakova provala Hrvata u Split krajem XIII. ili početkom XIV. stoljeća, što bi jedino moglo da objasni ono, što pisac ističe: punu romanost Splita u vrijeme Tome arhidakona. A tako je bilo i u Zadru i u Trogiru.

I zato je sva gorljivost Tomina za latinstvo Splita i njegovo isticanje Latina u Splitu prema Slovenima izvan Splita, koje on u svom djelu često ističe, i što pisac ove rasprave tačno navodi, samo plod Tomina vaspitanja i njegove želje, da Split, osnovan od Solinjana, dakle od Latina, takav i bude i ostane. Toma je vrlo dobro znao, da svi Splićani nipošto nisu potomci starih Solinjana, ali je on bio potpuno uvjeren o tom, da su salonske izbjeglice, Latini, osnovali Split, dakle da je Split bio latinska tvorevina, pa je on zato sasvim logički morao da zaključi, da Split to jest i da taki treba da ostane. Njemu je dobro bilo poznato iz historije Rima, da ni svi Rimljani nisu oduvijek bili porijeklom baš *Rimljani*, nego da su se u Rim doseljavali ljudi, ne samo iz drugog grada, nego i drugih narodnosti i da su svi postali i bili Rimljani. A tako je bilo i kod drugih gradova. Kako je dakle mogao, da njemu, vaspitanom u punom talijanskom duhu njegova vremena, bude Split drugo, nego ono, što je on bio uvjeren zbog njegova porijekla, naime latinski. I bilo bi čudnovato, kad bi on bio drugačije mislio.

U tom je duhu on radio cijeloga svoga života. Split je trebao da ima onakovu upravu, kakovu su imali talijanski gradovi, Split, nasljednik Salone i latinski grad, nije smio da uzima za svoje knezove *varvare*, nego *vaspitane Latine*.

Mi se potpuno slažemo sa piscem, da je Toma razlikovao Splićane, koji su mu Latini, od Slovena (Hrvata); ali, zašto je on to radio i kako je to radio, spomenuli smo gore.

To su primjedbe koje smo htjeli da načinimo ovoj u ostalom lijepoj i uspjeljoj studiji gosp. Selema.

Grga Novak.

Szentpétery Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.

Tomus I. 1001.—1270. (prvi sveščić). Budimpešta 1923.

Po uzoru poznatih njemačkih Böhmer-Fickerovih *Regesta imperii*, započela je madž. akademija nauka da izdaje „Regesta“ kraljeva iz dinastije Arpadove; redakciju preuzeo je profesor budimpeštanskoga universiteta Imre Szentpétery. Dosada izašao je samo prvi sveščić prvoga toma, a taj obuhvata građu od godine 1001. (donacioni list Stjepana I. panonhalmskoj opatiji) do 1225. (isprava Čakanu sinu Mergenovu u Križevačkoj županiji), a ima svega 574 isprave na 176 stranica velikoga quarto formata. Regesta iznesena su u madžarskom jeziku, čime je upo-

zum 12. Jahrhundert B. 1923; Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Bd. I, II. B. 1925—1926. Od osobitoga je interesa *Bibliographia Hungariae* vol. I. Historica, vol. II. Geographica. Politico-oeconomica i vol. III. Philologica, Register. B. 1923.—1926.

„*Ungarische Jahrbücher*“, jesu periodički časopis i u stvari nastavak poznatih ranijih publikacija mađ. akademije nauka: „*Literarische Berichte aus Ungarn*“ (1877—1880), „*Ungarische Revue*“ (1881—1895) i „*Ungarische Rundschau*“ (1912—1916). U ovom su časopisu iznesene u njemačkom prevodu najnovije mađarske radnje, od česti i iz oblasti historije, a onda je svaki puta veoma pomno sabrana, objavljena ili ocijenjena najnovija literatura. Od historijskih rasprava, koje treba da nas interesuju unutar granica zadatka ovoga časopisa, (t. j. koji se tiču isključivo hrvatske historije Srednjega Vijeka) istaknut ću ove: Gombocz, Die bulgarische Frage und die ungarische Hunnensage (1921, 194—203); Tagányi, Alte Grenzschutzvorrichtungen und Grenzöndland: *gyepü* und *gyepüelve* (1921, 105—121 veoma važna radnja); Fehér, Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des X. Jahrhunderts (1922, 37—69, važan komentar podacima cara Konstantina Porf.); Thienemann, Die deutschen Lehnwörter der ungarische Sprachen (1922, 85—109); Hóman, Geschichtliches im Nibelungenlied (1923, 135—156, 195—219); Pais, Die altungarischen Personennamen (1923, 235—249); Schünemann, Ungarische Hilfsvölker in der Literatur des deutschen Mittelalters (1924, 99—115); Gyalóky, Die Schlacht bei Mohács (29. aug. 1526) (1926, 228—257). Ferdo Šišić.

Urbanek, Konec Ladislava Pohrobka. Rozpravy České Akademie. I. č. 67. Prag 1924., 207. str.

Profesor praškoga universiteta, Rudolf Urbanek, prikazuje u ovoj odličnoj raspravi posljednje dane ugar.-hrv. i češkoga kralja Ladislava Postuma († 1457.) na osnovu svih pristupnih mu izvora i literature. Radnja je i za hrvatskoga historika od interesa. F. Š.

Vajs, Joannis VIII. PP. epistolae ad Svatopluk principem et Methodium archiepiscopum. In usum praelectionum academicarum. Rim 1924. (folio).

Praški universitetski profesor i poznati proučavač naše glagoljice, Josip Vajs, donio je u ovoj publikaciji iz rimskoga papinskoga registra poznata tri pisma pape Ivana VIII. knezu Svatopluku i nadbiskupu moravskom Sv. Metodiju od 879., 880. i 881. u krasnoj fotografskoj reprodukciji s kratkim informativnim uvodom. F. Š.

Zaninović o. Antonin, Laudes iz početka 12. vijeka u Evandelistaru zadarske crkve Sv. Šimuna, u „*Svetoj Ceciliji*“ XX. 1926. Sv. 1. str. 1—8 sa 1 slikom.

Od godina bio se izgubio svaki trag vrlo važnom evandelistaru iz arhiva zadarske katedrale, u kojemu su se nalazili zapisani u tekstu i u napjevu „*laudes*“, što su se pjevale u Zadru na Božić i Uskrs u počast crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika, i u kojima se pominju kralj Koloman i knez grada Zadra Kledin (oko g. 1107.). Posredovanjem Mgr. Bulića ispostavilo se, da je evandelistar kupnjom dospio u državnu bi-

blioteku u Berlinu, te je dobavljena fotografija onog lista evanđelistara, na kojemu su te „*laudes*“. Zaninović ispravlja ponešto dosadašnje čitanje njihova teksta i ilustrira sa muzičke strane napjev zapisan u neumima, te donosi na uporedbu muzički napjev novijih „*laudes*“, koje su se u Zadru pjevale sve do sloma Austrije 1918. Ljubo Karaman.

Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme. Manualdruck nach der Erstausgabe vom 1837. — *Germanische Bibliothek* hrsg. von W. Streitberg II, 18. Heidelberg, Winter, 1925. 738 str.

Od ovoga čuvena i važna djela i za opće-slovensku, pa i užu hrvatsku najstariju historiju, izišlo je ovo preštampano izdanje, jer je staro originalno izdanje od 1837. danas već velika bibliografska rijetkost. Izdanje je samo priređeno veoma savjesno i korektno, pa zato potpuno nadomještava rijetki original. F. Š.

Jedna značajna hiljadugodišnjica.

U našoj se otadžbini proslavila 1925. godine hiljadugodišnjica hrvatskog kraljevstva različitim proslavama, priredbama, izdanjima različitih knjiga, podizanjem spomenika i t. d. Ali je interesantno, da su i Talijani slavili iste godine hiljadugodišnjicu i to hiljadugodišnjicu „*Velikog splitskog sinoda*“ — kako ga oni nazivaju — kome je prisustvovao sam kralj Tomislav i čija su nam akta potvrda, da je Tomislav te godine bio kralj. Prema tome mi smo slavili i jedni i drugi. Mi smo slavili da smo godine 925. imali svoga prvoga kralja, a Talijani, da su nas te iste godine 925. duhovno podvlastili, i uspješno započeli borbu za održanje latiniteta našega Primorja.

Ovom su prilikom Talijani izdali svečani broj revije „*La Rivista Dalmatica*“, a taj ima da pokaže, da su gradovi dalmatinski bili i ostali romanski, dotično talijanski, i da prikaže borbu dalmatinskih Latina za održanje i prevlast nad nadošlim „varvarima“. U uvodnom članku sam glavni urednik, Ildebrando Tacconi, jasno kaže uzrok, zbog kojega Talijani slave ovaj znameniti datum. „Od splitskog sinoda latinskoj je crkvi vraćeno njeno staro dostojanstvo i cio njen stari prestiž, koji je imala po svojem postanju i po svojoj tradiciji, i splitska je mitropolija (solinska) dobila opet vlast nad svima dalmatinskim diecezama. Sa splitskim kapitulima sinod se odlučno izrazio protiv hrvatske nacionalne crkve. I ne samo to, nego se članom XII. latinski kler dalmatinskih gradova odlučno stavio u opreku prema samom Tomislavu; šta više, on se stavio i nad kraljem Tomislavom i nad svima drugim knezovima hrvatske teritorije, prijeteći im interdiktom i svim onim oružjem, kojim se u slučaju neposluha oružala rimska crkva. Uzalud je ustao Grgur (Ninski) osobito zbog nezavisnosti svoje dieceze, prigovarajući Latinima, da su oni u burno doba Fotija bili otpali od Rima. Uspio je samo malo da se to odgodi. Romanski je elemenat potpuno pobijedio. I tako je u svom radanju hrvatska snaga bila okljaštrena, pošto joj je oduzeto jedno od najjačih oružja njene odbrane, a koje je ona trebala za diferencijaciju, a možda i za nacijsku i političku penetraciju. Kralj Tomislav, sav zauzet da odbije Mađare i odbrani

svoju teritoriju od bugarskog cara Simeuna, a u prvom redu, da sistematizuje i ojača novu državnu konfiguraciju, kojoj je bio na čelu, nije, možda, razumio svu važnost, koju je primala nova religiozna borba, što se razvijala u Splitu i nije pomogao ni snagom svoga dostojanstva ni svojim neprestanim prisustvom rād svoga borbenog episkopa. A ipak se u toj borbi radilo o samoj eksistenciji samoga njegova kraljevstva, i budućnost toga kraljevstva zavisila je, možda, baš od ovoga prvog poraza, koji je izgledao, da nema ništa zajedničko sa političkim i nacionalnim životom hrvatskog naroda. Ali je tome nasuprot upravo ovaj poraz otvarao najdirektniji put antagonističkom latinskom narodu do u srce mlade hrvatske države, koja je tako kratko i s tako malo sreće živjela. Jer je uslijed ovoga i njena snaga i njena politička moć bila minirana u svojim temeljima od prevage latinskih episkopa; sve se budnije i sve aktivnije javljao njihov uticaj, i uslijed njihova djelovanja, kralj Kresimir se — da uveća prestiž svome kraljevstvu — približio papi, privučen kao i mnogi zapadni knezovi, mističkim snom univerzalne monarhije, koja je u ono doba bljeskala na evropskom horizontu. Time je Kresimir nepopravljivo kompromitovao udes svoje države, podvrgavajući ga i politički uticaju rimskog patrijarhata, čiji su najbolji organi bili latinski episkopi i latinski kler. Ali kralj Tomislav nije razumio političku važnost liturgijske borbe, koja se vodila u njegovo doba, i nije pomogao, kako je trebao, u borbi borbenoga Grgura, i nije uticao u korist njegove crkve kod pape, koji je ipak kolebao, videći zaguljenu opoziciju ninskoga episkopa Grgura, da potvrdi rješenja splitskoga sinoda, nego je prepustio, i ako direktno izazvan od rimskog klera, svoju crkvu njenoj sudbini. Bilo kako mu drago, tri godine poslije toga, drugi jedan sinod u Splitu, zapečaćuje definitivno poraz slovenske nacionalne crkve. I ovo je datum koji mi slavimo, jer je od ove izgubljene bitke — uslijed ustrajnosti i srčanosti romanskoga svijeta u Dalmaciji — koji se usudio da bez oružja napadne neprijatelja, kojega se trebalo bojati i koji je bio oružan, proizašli su mnogi faktori i mnoge klice, koje su izgrizle i slomile moć i istu jezgru hrvatskoga kraljevstva, izazvavši njegovu brzu propast. Nezavisna nacionalna crkva bila bi kao dinamičko jezgro njegove moći i njegova integriteta protiv latinskoga elementa u Dalmaciji; ovako je hrvatska država kao dana u feud latinskim episkopima Dalmacije i malo po malo je, pomoću crkve, hrvatska država postala vazal Rima, što je imalo za posljedicu ugarsku invaziju, propast nacionalne države i stoljetno hrvatsko robovanje“.

Evo, kako Talijani tumače historiju splitskih sinoda!

U ovom jubilarnom broju spomenute revije nalaze se još i ovi članci: Alessandro Selem, Tomaso Arcidiacono e la storia medievale di Spalato (gl. gore str. 141—143); — Arturo Cronia, L' enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini al epoca presente (gl. gore str. 129—131); — Luigi Calvi, La Dalmazia nel commercio dell' Adriatico fino al periodo moderno; — Giuseppe Praga, Vicende quattrocentesche del palazzo di Diocleziano in Spalato, i drugi.

Grga Novak.

